

Klein verzet

Willem Jeuken stond in de motregen bij het graf van zijn vader. Samen met zijn moeder Dat deden ze wel vaker. Zo'n drie keer per jaar. Zijn vader was midden jaren zeventig overleden. Half zestig was hij toen. Een tweede hartaanval werd hem fataal. Zijn moeder miste hem nog elke dag. En hoewel niet elke dag, deed Willem dat ook.

Elk bezoek aan het graf in Braamveld was een herhaling van de vorige keer. Zijn moeder haalde een nat doekje over de steen en daarna liepen ze nog een rondje over het kerkhof. 'Kijk, daar ligt Sjaak Nouwens,' wees ze naar een verweerde grafsteen. 'Die kwam in de oorlog nog wel eens bij ons thuis. Met wat anderen zaten ze dan in het schuurtje. Wat er gebeurde weet ik eigenlijk niet. Heel geheimzinnig allemaal. Vader zei er niet zoveel over. Na de oorlog hoorde ik dat die Sjaak Nouwens in het verzet had gezeten. Maar goed dat ik dat toen niet wist, anders had ik er een stokje voor gestoken. Voor hetzelfde geld stonden de Duitsers op de stoep. En met die NSB'ers in het dorp...

Willems hart sloeg over. Een verzetsgroep in het schuurtje achter het huis. Met zijn vader. Waarom wist hij daar niets van? Hij was natuurlijk van na de oorlog, maar toch. Zoiets hoorde je te weten.

Zo'n houding paste bij zijn vader, dacht hij meteen. Die bescheidenheid sierde hem. Hij liep er niet mee te koop. Zoiets deed je gewoon, zonder je op je borst te kloppen.

Hij keek nog eens naar de grafsteen van Nouwens. 'Geboren 11 mei 1910. Overleden 15 juli 1944,' las hij.

Bij zijn moeder aan de koffie probeerde hij meer te weten te komen, maar ze wist hem niet veel meer te vertellen. Alleen dat 'ome' Piet de Kok er ook wel eens bij was geweest. Ome Piet was geen echte oom. Hij was een vriend van zijn vader. 'Tante' An leefde nog.

Andere namen kon zijn moeder zich niet herinneren. 'Het is allemaal al zolang geleden, jongen.'

Thuis vertelde Willem zijn grote nieuws meteen aan zijn vriendin waarmee hij nu vijf jaar samenwoonde.

'Nou en,' zei Fietje die met hele andere dingen bezig was. 'Dat is toch niet zo bijzonder, wel? Er waren meer Nederlanders goed in de oorlog, hoor.'

Krijg het heen en weer, dacht Willem. Trut. Altijd dat belerende *hoor* achter elke zin. Wát een belangstelling. Zijn vader was een verzetsheld. Een man om trots op te zijn. En dat noemde zij niet zo bijzonder.

's Avonds belde hij zijn broer en zus. Ger en Tineke wisten ook van niets. Maar Tineke had wel iets dat hem verder kon helpen. 'Ik was bevriend met Karin Nouwens. Als ik het goed heb, woont haar jongere zus Hanneke nog in Braamveld.'

'Ja, natuurlijk kon hij komen,' had tante An gezegd. 'Leuk, zie ik weer eens iemand.' Na een beroerte - een beslag noemde ze het zelf - zat tante An in een verzorgingshuis.

'En hoe is het met je moeder,' vroeg ze het antwoord niet afwachtend. 'En waar wilde je me over spreken?'

Willem vertelde over de opmerking van zijn moeder op het kerkhof en dat ze later de naam van ome Piet had laten vallen.

'Och Piet met zijn linkse gedoe,' glimlachte ze bij de herinnering. 'Een goede man vol idealen. Daar was niets mis mee. Met zijn handen des te meer. Er kwam niets uit zijn vingers. Maar praten kon hij als de beste.'

'Maar kwam ome Piet bij ons thuis in de oorlog?' wilde Willem weten. 'Had hij vergaderingen achter in het schuurtje? Was daar een zekere Sjaak Nouwens bij?'

Tante An kon zijn stortvloed aan vragen niet bijbenen. Ze keek hem vertederd aan. ‘Je bent precies je vader,’ zei ze. ‘Precies Theo.’

‘Ja, Piet was een goede man,’ herhaalde ze. ‘Heb ik wel eens verteld hoe Piet aan zijn eind is gekomen?’

Willem kon het verhaal dromen. Het was hem thuis verschillende keren verteld.

‘Hij werd op een onbewaakte spoorwegovergang geschept door een trein,’ ging ze door. ‘Op slag dood. Hij liet mij en de kinderen achter. Zonder een rooie cent moesten we verder’

Hij kon zich de onuitgesproken zelfmoordvermoedens nog herinneren. Tante An zei daar niets over. Waarschijnlijk had ze die vermoedens niet.

‘Doe de groeten aan je moeder,’ zei ze nog bij de deur.

Willem was tekstschrijver. ‘Ik breng woorden onder in zinnen,’ vertelde hij als ze hem vroegen wat hij deed. ‘En die zinnen componeer ik tot een verhaal,’ zei hij er dan met veel geblaas achteraan.

Hij had een eenmansbedrijfje. Met wisselend succes. Gelukkig had Fietje een vast inkomen.

De afwijkende inkomstenbronnen waren vaak aanleiding voor ruzie. ‘Zorg dan dat je werk krijgt,’ zei Fietje meer dan eens. ‘Doe er wat voor. Ze komen het echt niet brengen.’

Maar Willem was niet zo’n werker. Dat was hij ook nooit geweest. En nu had hij helemaal geen tijd. Hij moest op onderzoek uit. Weten hoe het zat.

Misschien zit er wel een boek in, dacht hij. Dat zou prachtig zijn. Een postuum eerbetoon aan zijn vader. *Klein verzet*. De titel had hij al.

De archivaris was heel behulpzaam, maar de eerste dagen in het stadsarchief leverden niets op. Pas op de derde dag vond hij een verwijzing naar de Braamveldse verzetsgroep. Een vlak daarna had hij ook de naam Sjaak Nouwens te pakken.

De verzetsgroep bestond naast Nouwens uit Henk Menger en Hannie Postma. ‘Waarschijnlijk was de groep groter, maar anderen bleven onbekend,’ meldde het artikel.

Menger en Postma waren dood. Willem had niet anders verwacht.

Sjaak Nouwens was de leider van de verzetsgroep, las hij verder. Vanaf 1942 kwam de groep bij elkaar om te praten over mogelijke acties. Later werden die werkelijkheid door overvallen op het stadhuis voor persoonsbewijzen en op het postkantoor om aan voedselbonnen te komen. Eind ’43 liquideerden ze een NSB’er en in maart van het jaar daarop een Duitse officier. Vanaf toen werd de jacht op de Braamveldse verzetsgroep flink opgevoerd. In het voorjaar van ’44 werden de drie opgepakt. Van hun bed gelicht. Op 15 juli kregen ze de kogel, schreef de journalist.

Bij het lezen van die datum zag Willem de grafsteen van Sjaak Nouwens weer voor zich.

Andere namen kwam Willem niet tegen. Noch van zijn vader noch van ome Piet. De journalist van het artikel herhaalde nog wel het vermoeden van verraad dat altijd rond het oppakken van de verzetsgroep had gehangen.

Hij zocht nog dagenlang naar nieuwe informatie. Zonder succes. De archivaris kon hem ook niet verder helpen. Het archief had al zijn geheimen prijsgegeven.

Hanneke Nouwens woonde nog in Braamveld, zoals Tineke had verondersteld. Ze was rond de 35, schatte Willem, een knappe meid, ongeveer van zijn leeftijd. ‘Getrouwd en twee kinderen.’

Ze had fotoboeken tevoorschijn gehaald. Op enkele oude foto’s stond Sjaak Nouwens. Een ietwat schonkige man met weelderige krullen en een vriendelijk gezicht. Eigenlijk zoals een verzetsstrijder eruit hoort te zien, dacht Willem.

‘Ik heb mijn vader eigenlijk niet gekend,’ zei Hanneke. ‘Ik was anderhalf toen hij door de Duitsers werd gefusilleerd. Mijn moeder heeft me wel het een en ander verteld. Ook over het

verzet en over de doodsangsten die ze heeft uitgestaan. Altijd bang dat iets verschrikkelijks zou gebeuren, met de kinderen. Gedeeltelijk werd haar vrees bewaarheid toen mijn vader werd opgepakt. Tegelijk met twee anderen. Hij heeft geen namen genoemd. Mijn moeder ook niet toen ze werd verhoord. De Duitsers geloofden haar gelukkig.

Later noemde ze me ook twee andere namen. Voornamen. Theo en Piet. Die Piet kwam niet uit Braamveld.'

Zijn vader en ome Piet, wist Willem zeker. Zie je wel. Hanneke vertelde het hem. Hij gloeide van blijdschap.

'De groep is verraden,' ging Hanneke verder. 'Mijn moeder was ervan overtuigd. Dat kon niet anders als drie mensen tegelijk werden opgepakt. Ze heeft nooit kunnen achterhalen wie ze heeft verraden. Na de oorlog wilde iedereen zo snel mogelijk vergeten en het gewone leven weer oppakken. Ze kreeg weinig medewerking in haar zoektocht. Na al die tijd kunnen we de hoop wel opgeven dat de waarheid nog ooit aan het licht komt.

'Wat deed die Theo?' probeerde Willem nog, maar Hanneke had alles verteld.

Zijn vader was vlak voor de oorlog naar Braamveld gekomen. Als beginnend onderwijzer. Zijn eerste baantje. Na een half jaar in een kosthuis liet hij een huis bouwen en trouwde. Hij was voortaan de 'mister' van het dorp. Willem had ergens gelezen dat veel onderwijzers in het verzet hadden gezeten.

Als zijn vader en moeder door het dorp wandelden, groetten de andere dorpbewoners hen.

'Mister, samen,' zeiden ze dan, met 'samen' zijn moeder bedoelend.

Zijn vader las al vroeg de links-liberale *De Groene Amsterdammer*. De postbode had hem gewaarschuwd. 'Let maar op mister dat de pastoor er niet achter komt.'

Ome Piet was ook onderwijzer. Ze kenden elkaar van de Kweekschool en waren vanaf die tijd beste vrienden. Voor hun trouwen gingen ze samen met de tent op vakantie en toen ze verkering kregen met vieren naar de film. Alles deden ze samen. Ze hadden een vriendschap uit duizenden. Zijn vader was dan ook volledig van de kaart toen ome Piet zich op die onbewaakte spoorwegovergang doodreed. De klap kwam niet alleen bij ome Piet hard aan.

's Avonds belde Hanneke Nouwens. 'Ome Bert kan misschien meer vertellen,' zei ze. 'Het is de oudere broer van mijn vader en nog goed bij de tijd. Zullen we samen gaan,' stelde ze voor. 'Zie ik hem ook nog eens.'

Willem vond het een geweldig idee. Na zijn bezoek een paar dagen terug had hij regelmatig aan haar gedacht en een hernieuwde kennismaking was een meer dan prettig vooruitzicht.

Rond koffietijd kwamen ze aan bij de aanleunwoning van ome Bert. 'Dik tachtig,' stelde hij zich voor. Willem schatte hem eind tachtig. Hij leek sprekend op zijn broer, even schonkig en met hetzelfde vriendelijke gezicht.

'Theo en Piet waren twee onderwijzers,' vertelde ome Bert na de koffie. 'Theo woonde in Braamveld. Waar die Piet woonde, weet ik niet. Ik woonde ook niet in Braamveld, maar ik zag Sjaak regelmatig, ook in de oorlog. Ik was een van de weinigen die hij wat vertelde over de verzetsgroep. Hij wist dat hij mij kon vertrouwen.

Die Piet was er maar af en toe bij. Ze waren met vijven. Drie, waaronder Sjaak, zijn op het eind van de oorlog opgepakt en doodgeschoten. Theo en Piet ontsprongen de dans.'

Willem kreeg een onbestemd gevoel. Een verschrikkelijke gedachte zette zich vast in zijn hoofd. Hij wilde er niet aan, maar de contouren werden steeds duidelijker.

Ome Bert verwoordde Willems warrige gedachte: 'Ik weet het natuurlijk niet zeker, maar volgens mij heeft die Theo de boel verraden.'

Hij zat als versteend, zijn hoofd suisde. Nee, dat kon niet. Zijn vader. Zo zat hij niet in elkaar. Ome Bert moest zich vergissen, dacht hij zonder hoop.

Hij zag Hanneke bezorgd naar hem kijken. ‘Voel je je niet goed?’ vroeg ze. Willems keel zal dichtgesnoerd, niet in staat iets te zeggen. Hij dacht aan het lulverhaal dat hij Hanneke had verteld. Dat hij journalist was en een verhaal over de verzetsgroep wilde schrijven, misschien wel een boek.

Ome Bert keek hem aandachtig aan. ‘Verrek, zo zit het,’ zei hij plotseling. ‘Ik vroeg me al af waarom een jongeman dit allemaal wilde weten. Jij bent volgens mij de zoon van Theo.’

Willem kon niet anders dan knikken.

‘Daarom raakt het verhaal je zo. Ik vind het erg rot voor je, maar de waarheid is niet anders. Ik weet ook niet waarom hij het gedaan heeft. Het was een lieve, aardige man, zei Sjaak altijd.’

Hoe hij bij ome Bert weg was gekomen, kon hij zich niet herinneren. Ook niet hoe de terugreis met Hanneke was verlopen. Was ik er maar nooit aan begonnen, dacht hij steeds. Weken gingen voorbij. Willem was tot niets in staat, hij sleepte zich van de ene stoel naar de andere, zijn hoofd voller dan ooit. Fietje merkte geen verschil. Hij had haar ook niets verteld. De enige activiteit waar hij zich de afgelopen tijd toe had gezet, was het schrijven van een brief. Zijn moeder had hem het adres gegeven van Gera de Kok, de nog enige levende dochter van ome Piet en tante An. Hij moest zijn verhaal kwijt. Hij dacht dat zij hem wel zou begrijpen. Dat ze oog had voor zijn ontredde. In de brief had hij alles geschreven. Van de terloopse opmerking van zijn moeder bij het graf van zijn vader tot aan het bezoek aan ome Bert. Niets liet hij weg.

Daar lag Gera’s brief. In keurig handschrift las hij zijn eigen naam. Achterop stond de hare. Hij wilde niets liever dan de enveloppe meteen openscheuren, maar hij was ook bang voor de inhoud. Ik lees ‘m vanavond wel, besloot hij.

‘Beste Willem,

Het was een mooie brief die je stuurde. Ik heb hem enkele keren gelezen en proefde je vertwijfeling, je verdriet. Daarom stuur ik je deze brief terug, want leven met zo’n gedachte verdien je niet. Toch heb ik getwijfeld, want wat ik te zeggen heb, gaat niet in mijn koude kleren zitten.

Om maar met de deur in huis te vallen: niet jouw vader, maar mijn vader heeft toentertijd de Braamveldse verzetsgroep verraden.’

Willems hoofd liep over. Net gewend aan zijn status als zoon van een verrader, hoorde hij nu weer een ander verhaal. Meteen was hij opgelucht.

‘Hij was stapel op zijn vrouw en de kinderen. En juist daarmee werd hij onder druk gezet. De gedachte dat er iets met ons zou gebeuren, kon hij niet aan. Daar werd hij gek van. Zijn gezin opofferen, nee dat kon hij niet. Daarom gaf hij de Duitsers de namen van de verzetsgroep, tegelijk met de informatie die hij had. Laf, erg laf, maar wat moest hij?’

Ik zou het je nooit verteld hebben als je jouw brief niet had geschreven. Zoiets stop je het liefst ver weg om nooit meer boven te halen. Maar ik kon er jou niet langer mee laten zitten. Dat had je de rest van je leven meegedragen. En ik? Och, ik was er al aan gewend.

Mijn vader heeft er nooit mee kunnen leven. Daarom is hij jaren later op de spoorwegovergang stil gaan staan. Tot de trein kwam.’

De tranen stonden in zijn ogen en hij had intens medelijden met haar. Hij las de brief nog een keer en meteen daarna belde hij Gera.

‘Maar waarom is mijn vader dan niet opgepakt?’ vroeg hij haar.

‘Ze waren vrienden, beste vrienden,’ zei Gera. ‘Ze hielden van elkaar, zoals mannen dat kunnen. Hij heeft je vader erbuiten gehouden, de feiten hier en daar aangepast. De vriendschap voor je vader was te groot. Hij kon hem niet verraden. De Duitsers dachten de hele verzetsgroep te pakken te hebben.’

Zou zijn vader het geweten hebben? vroeg hij zich af. Na dat ongeluk op de spoorwegovergang moet hij er toch het zijne van gedacht hebben. En waarschijnlijk had hij het al door na het verraad op het eind van de oorlog. Het lag toch voor de hand. Was zijn vaders vriendschap voor ome Piet dan zo overheersend dat hij hem tijdens de oorlog niet aangaf bij het verzet. Of na de oorlog bij de autoriteiten. Waarschijnlijk wel. Een andere verklaring kon hij niet bedenken. Vriendschap stond boven verraad. Wat een verhaal. Een boek waard. Maar hij zou het nooit schrijven. Hij zou het niet kunnen schrijven.

Hanneke maakte de deur open. Ze lachte lief en hij zag dat ze het leuk vond hem weer te zien. Willem liet haar Gera's brief lezen en vertelde over het aansluitende telefoongesprek. 'Ik ben blij voor je,' zei ze. 'Ik kon me al niet voorstellen dat een aardige man als jij... Ze maakte haar zin niet af. Willem bloosde. Hij had haar graag vastgepakt en gekust. Hij deed het niet

'Zo ben je er weer,' zei Fietje opkijkend van haar werk. 'Ja, ja,' mompelde hij en dacht aan Hanneke.